

PLASTICA ANTROPOMORFĂ DIN AȘEZAREA NEOLITICĂ DE LA CARANSEBEȘ — BALTA SĂRATĂ

Săpăturile arheologice efectuate în așezarea neolitică de la Balta Sărată — „Cimpul lui Poșta“, situată pe terasa mijlocie a râului Timiș, la o distanță mică de orașul Caransebeș; au adus o contribuție importantă la lămurirea evoluției și cronologiei culturii Vinča pe teritoriul Banatului. Cercetările din anul 1962 (prin sondajul executat de Liviu Groza și Ion Stratan)¹, apoi cele din 1962—1963 (prin periegezele și sondajul executate de Sever Dumitrașcu)² au dezvăluit două nivele de locuire distincte, încadrate atunci în fazele B₁—B₂ ale culturii Vinča³. Reluate în anii 1973—1976, săpăturile arheologice sistematice efectuate de Gh. Lazarovici, au confirmat stratigrafia stabilită anterior, aducând însă noi elemente cronologice, ceea ce a determinat încadrarea mai timpurie a așezării și anume în fazele A₃—B₁/B₂⁴.

În lucrarea de față, ne vom opri asupra plasticii antropomorfe, descoperită în această așezare, care se remarcă prin câteva elemente interesante. Nu vom insista prea mult asupra celor 11 figurine descoperite în campaniile mai vechi deoarece ele au fost prezentate de autorii săpăturilor respective, amintindu-le doar în măsura în care putem realiza o tipologie generală a plasticii antropomorfe de la Balta Sărată.

Din punct de vedere tipologic, plastica din această așezare ne aduce variante noi, prezentind doar două tipuri:

I. figurine cu corp cilindric (pl. II/1,—3, 6, 8; III/1, 7), cu variantele: Ia — corp cilindric, gît înalt, masca feței arcuite în sus (pl. I/1); Ib — corp cilindric, ceafa trasă spre spate ca o teșitură (pl. III/1).

II. figurine prismatice (plate) cu formă eliptică în profil și detaliile anatomice redată plastic (pl. III/2, 9, 6, 8; I/2).

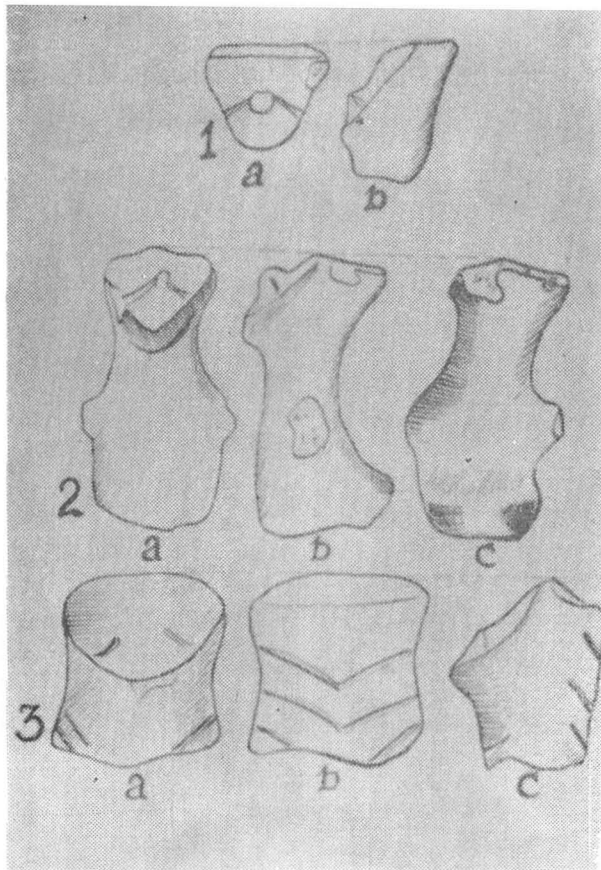
Trebuie să observăm de la început, că forma cilindrică este cea care predomină. Dorim să subliniem aceasta nu în mod întâmplător, ci datorită faptului că forma cilindrică este o confirmare în plus pentru încadrarea timpurie a așezării, această formă fiind caracteristică pentru plastica fazei Vinča A, care la rîndul ei a moștenit-o de la cultura Starčevo-Criș. În felul acesta, forma figurinelor rămîne deocamdată una din puținele elemente cronologice relativ sigure pe care le poate furniza plastica, deoarece caracterul acesteia, de multe ori arhaizant, nu poate fi un indiciu prețios pentru stabilirea cronologiei așezărilor neolitice.

¹ Liviu Groza, în *Banatica*, I, 1971, p. 61—65.

² S. Dumitrașcu, în *Lucrări științifice*, ser. A, Oradea, 1969, p. 517—521; Gh. Lazarovici, în *ActaMN*, XII, 1975, p. 13—34.

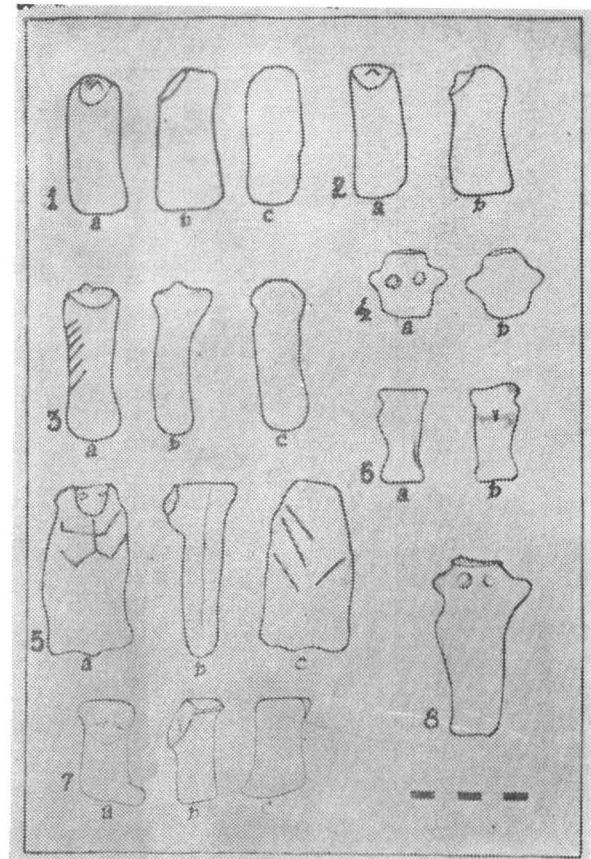
³ *Ibidem*, p. 16.

⁴ Idem, *NeolitBan*, catalogul stațiunilor, pct. 3.

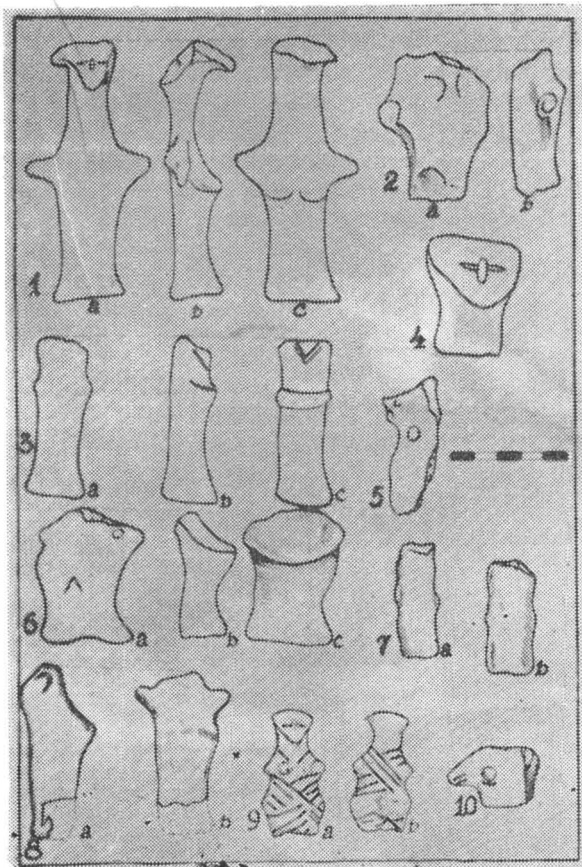
Pl. I. Plastica antropomorfă din aşezarea neolitică de la Balta Sărată (cultura Vinča).

P. I. Plastique anthropomorphe de l'établissement néolithique de Balta Sărată (culture Vinča).

Pl. II. Plastica antropomorfă din aşezarea neolitică de la Balta Sărată (cultura Vinča).

Pl. II. Plastique anthropomorphe de l'établissement néolithique de Balta Sărată (culture Vinča).

Pl. III. Plastica antropomorfă din așezarea neolitică de la Balta Sărată (cultura Vinča).

Pl. III. Plastique anthropomorphe de l'établissement néolithique de Balta Sărată (cultura Vinča).

Mai putem adăuga că unele figurine prezintă și un soclu, fie concav, fie rotund, destinat probabil fixării acestora.

Factura figurinelor este destul de bună, pasta celor mai multe fiind semifină și uzuală, cu amestec de nisip și pietricele, de culoare cărămizie și cafenie, brun-cenușie, uneori cu urme de ardere secundară. De cele mai multe ori, arderea este destul de proastă și inegală. În general, nu putem remarca o confecționare îngrijită, cu excepția unei singure figurine, de altfel cea mai frumoasă și cu stare de conservare foarte bună. Ne folosim și de acest prilej să observăm factura figurinelor mult mai proastă, comparativ cu cea a ceramicii. Nu putem să nu ne gândim la o eventuală „producție în serie” și mai mult decât atât, o posibilă utilizare cu durată destul de scurtă.

Redarea detaliilor anatomice este tratată în mod schematic și stilizat. Ceea ce reține imediat este fața de formă triunghiulară (pl. I/1—3;

II/1—3, 5, 7; III/1, 4, 9), mai mult sau mai puțin regulată, cu colțurile ascuțite sau rotunjite. Dintre elementele feței, nasul este reprezentat mai întotdeauna, printr-o proeminență conică sau sferică, în timp ce ochii prin două linii incizate oblice, sau drepte; iar gura este de cele mai multe ori absentă. La o singură figurină (pl. II/1) câteva linii incizate neglijent și dispuse pe frunte, deasupra nasului, ar putea simboliza părul, element întâlnit mai des la unele figurine din stațiunea de la Vinča⁵.

Creștetul figurinelor, în mod obișnuit, este înclinat sau drept, o singură figurină din nivelul II (pl. III/1) prezentând o curioasă teșitură, lăsată pe spate, avînd analogii la Turdaș⁶, Vinča⁷ și Valoć⁸.

Din cele 21 figurine, 8 sînt lipsite de redarea atributelor feminine: sîinii și bazinul accentuat. Restul figurinelor prezintă aceeași redare devenită canonizată: sîinii mici, realizați prin proeminențe conice sau sferice, iar bazinul prin proeminență îngustă nediferențiată, feșele fiind accentuate la o singură piesă printr-o linie incizată, verticală.

Brațele sînt abia schițate, caracteristic fiind prelungirile laterale scurte, care cîteodată prezintă două orificii, elemente întîlnite încă în faza A⁹, dar care se mențin și fazele B₁ și B₂ la unele exemplare de la Zorlențu Mare¹⁰. Un singur exemplar de la Balta Sărată, nivelul I (pl. III/10), deci aparținînd fazei A₃, prezintă trei linii scurte incizate, dispuse pe braț, un ornament deocamdată unic în plastica antropomorfă din Banat, și care ar putea reprezenta eventual degetele miinii.

Picioarele nu sînt redade, de altfel nici forma nu ar permite, element caracteristic pentru plastica vinciană, la care foarte puține figurine prezintă redarea propriu-zisă a picioarelor. Amintim în schimb două piese care redau piciorul uman, putînd aparține figurinelor de dimensiuni mari, sau mai degradă, după opinia noastră, fiind reprezentări în sine ale membrului inferior, temă figurală întîlnită în plastica neo-eneolitică. Ne referim, în mod deosebit la o piesă, din pastă fină, roșcată, cu ornamente realizate din trei linii incizate adînc, dispuse de o parte și alta a gleznei, sugerînd o cizmuliță. Analogii cu această piesă le putem găsi atît în aria culturii Vinča, la Zorlențu Mare¹¹, Valoć¹², Predionica¹³, dar și în alte civilizații, cum ar fi cea cucuteniană, prin exemplarul din așezarea de la Ghelălăiești¹⁴.

Revenind la figurine, putem remarca o motivistică a ornamentelor destul de săracă. Cele mai frecvente sînt liniile incizate, dispuse fie pe toată suprafața părții inferioare, oblic (pl. II/3), fie sub gît sau piept

⁵ N. Tasić, *Neolitska plastika*, Beograd, 1973, pl. XXXIX/146.

⁶ M. Roska, *Die Zsófia Torma Sammlung*, Cluj, 1941, p. 322, pl. CXXXIX/4.

⁷ M. Vasić, *PV*, III, p. 20, fig. 132, 7,7 m; 94, p. 15, 7,7 m.

⁸ N. Tasić, în *GlasMKim*, IV—V, 1959—1960, p. 15.

⁹ Dana Bălănescu, în *StComC, Istorie*, 1979, p. 38.

¹⁰ E. Comșa, O. Răuț, în *SCIV*, 1, 20, 1969, p. 8, fig. 3/5, 7, 11; Gh. Lazarovici, *NeolitBan*, pl. XX/D 8; I 8.

¹¹ Vezi Dana Bălănescu, *Reprezentări ale piciorului uman în plastica neolitică din Banat*, în *Tibiscus*, VII (sub tipar).

¹² N. Tasić, în *GlasMKim*, IV—V, 1959—1960, pl. XV/2.

¹³ Cf. D. Garașanin, în *Arh-Vest*, III, 1952.

¹⁴ Ștefan Cucos, în *MemAnt*, III, 1971, fig. 1.

(pl. I/3). Două exemplare prezintă un interes deosebit din punct de vedere al ornamentării: o figurină, destul de neglijent confecționată, are dispusă pe piept o siluetă umană incizată, foarte stilizată; ornamentul acesta îl întâlnim și la Zorlențu Mare¹⁵ și Parța¹⁶, semnificația acestui gen prezentînd-o în încheierea lucrării. Cealaltă figurină prezintă motive meandrice pe toată suprafața corpului (pl. III/9), cu analogii la Zorlențu Mare¹⁷, Fratelia¹⁸, Parța¹⁹, Liubcova²⁰, Vinča²¹, Beletnici²² și Turdaș²³.

Unele analogii prezentate pot sublinia eventualele lăgături ale așezării de la Balta Sărată cu alte stațiuni sau orizonturi contemporane și îndeosebi cu Zorlențu Mare²⁴ — nivelul 5—6 (I). De fapt, ultima așezare reprezintă încă din cel mai timpuriu orizont cronologic un adevărat centru, în jurul căruia gravitau stațiuni neolitice mai mult sau mai puțin apropiate: Balta Sărată, Ruginosu, Ohaba Mîtnic.

Majoritatea figurinelor aparțin nivelului II al așezării, deci fazei B₁/B₂, o singură figurină aparținînd, după cum am văzut, nivelului I. Referitor la încadrarea cronologică, se impune să observăm absența totală în așezarea din punctul „Cîmpul lui Poșta“ a figurinelor perforate (așa-ziii „idoli cu cap mobil“), care apar numai la orizont B₂ și B₂/C. Este un argument în plus și nu cel mai neglijabil pentru datarea timpurie a stațiunii Balta Sărată.

Înainte de a încheia, am dori să ne referim la semnificația figurinelor, atît de controversată, și de ce să nu mărturisim, încă îndeajuns lămurită. Ni se pare necesară această intervenție aici, deoarece situația de la Balta Sărată ne-a confirmat cîteva ipoteze.

Majoritatea figurinelor au fost descoperite în locuințe, ceea ce ne determină să presupunem pe lîngă funcția magică de cult, atribuită acestor figurine de majoritatea cercetătorilor și o funcție decorativă. Reamintim aici soclul de fixare cu care unele figurine sînt prevăzute.

Pe de altă parte, mai intervin trei elemente: orificiile dispuse pe brațele unor figurine, silueta umană de pe figurine descrisă anterior și forma cilindrică și de mici dimensiuni a majorității figurinelor. Toate acestea converg spre o ipoteză: utilizarea, cel puțin a unor figurine drept pandantive. Cu alte cuvinte, orificiile serveau pentru fixarea acestora, deoarece forma unora nu contravine, acestei ipoteze. Mai mult, figurina care prezintă drept ornament silueta umană incizată pe piept, ne confirmă ipoteza, iar o piesă de la Zorlențu Mare, amintită în lucrare ca analogie, prezintă genul de ornament sub forma unei proeminențe pastilate (corpul), în timp ce brațele și picioarele sînt incizate. Ca urmare,

¹⁵ E. Comșa, O. Răuț, *op. cit.*, p. 6, fig. 2/16; Gh. Lazarovici, *NeolitBan*, pl. XX/G 6.

¹⁶ În colecția Andrei Agotha (Timișoara) se află un capac antropomorf care are dispusă o siluetă umană cu cap pentagonal, brațele întinse orizontal și îndoite.

¹⁷ Gh. Lazarovici, *NeolitBan*, pl. XX/D 6; E 5—17.

¹⁸ *Ibidem*, pl. XXI/I 9.

¹⁹ *Ibidem*, pl. XXI/G 8.

²⁰ *Ibidem*, pl. XXII/A 1.

²¹ M. Vasić, *PV*, III, fig. 83.

²² B. Bruckner, în *ArchPreagl*, 1961, p. 17—21, pl. II/2.

²³ M. Roska, *op. cit.*, fig. 88/4, 8.

²⁴ Vezi și Gh. Lazarovici, în *ActaMN*, XII, 1975, p. 17.

la o analiză atentă, ornamentul în sine ne apare drept o figurină cilindrică miniaturală, purtată ca o amuletă sau pandantiv.

Această ipoteză nu ne aparține în întregime, deoarece o postulează și Vladimir Dumitrescu pentru figurinele culturii Cucuteni, aducând ca argument o statueta de piatră din epoca bronzului descoperită în Cipru și care are sculptată pe piept o figurină de același tip cu statueta²⁵. În felul acesta, cele două figurine de la Balta Sărată și Zorlențu Mare vin în completarea acestei ipoteze, aducând și noi elemente în plus.

Firește, nu dorim să impunem această ipoteză, care oricum așteaptă noi argumente. O statistică aprofundată și cunoașterea condițiilor descoperirii ar putea realiza și o nuanțare mai atentă privind semnificația figurinelor pe tipuri. Și ne gândim la faptul că figurinele cilindrice, mult mai numeroase decît cele prismatice ar fi putut juca rolul de amuletă.

Nu putem încheia, fără să subliniem încă o dată, importanța deosebită a plasticii de la Balta Sărată pentru stabilirea evoluției plasticii vinciene din Banat și mai ales a legăturilor acesteia cu civilizațiile contemporane.

CATALOGUL FIGURINELOR ANTROPOMORFE DE LA BALTA SĂRATĂ*

1. *Figurină antropomorfă* (pl. II/5).
  - a) MC, nr. inv. A 1436.
    - b) Pastă grosolană, cu pietricele, ardere secundară, culoare brun-roșcat; formă prismatică; ornamente incizate sub forma unei siluete umane stilizate și linii oblice dispuse pe ceafă; h=7 cm.
  - c) Bibliografie: Gh. Lazarovici, *Neolit Ban*, pl. XX/14.
    4. *Figurină antropomorfă* (pl. II/2).
      - a) MC.
      - b) Pastă semifină, culoare cărămiziu-roșcată; formă cilindrică, soclu oval, pe creștet incizii fine, nas conic ridicat; h=6 cm.
      - c) Inedită.
2. *Figurină antropomorfă* (pl. II/1).
  - a) MC, nr. inv. A 5994.
  - b) Pastă semifină, culoare cafenie; formă cilindrică, fața triunghiulară, creștet plat, nasul și sinii redați prin proeminențe mici; h=5,5 cm.
  - c) Inedită.
3. *Figurină antropomorfă* (pl. II/3).
  - a) MC.
  - b) Pastă uzuală, culoare cafenie, sliplu desprins; formă cilindrică; ornamente incizate oblice dispuse pe
    5. *Figurină antropomorfă* (pl. III/1).
      - a. MC, nr. inv. A 1496; coordonate stratigrafice S₂₈ — 0,50 m, niv. II.
      - b) Pastă fină, culoare brun-cenușie; formă cilindrică, fața triunghiulară, ceafa teșită, lăsată pe spate, ochii redați, prin incizii, nas prelung sinii-proeminențe sferice; h=10,5 cm.
      - c) bibliografie Gh. Lazarovici, *Neolit Ban*, pl. XX/K11.

²⁵ Vladimir Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979, p. 95—96.

* Dorim să aducem și pe această cale mulțumiri conducătorului cercetărilor arheologice (1973—1976), Gheorghe Lazarovici, precum și directorului Petru Bona și muzeografului Richard Petrovsky de la Muzeul din Caransebeș, pentru amabilitatea cu care ne-au pus la dispoziție materialul de la Balta Sărată în vederea studierii și publicării.

6. *Figurină antropomorfă fragmentară* (pl. I/2).
- MC
  - Pastă semifină, culoare cărămizie, ardere inegală; un braț perforat, formă prismatică, frunte dreaptă orizontală, fața triunghiulară, oblică, nas conic, ochii incizați; h=6,3 cm.
  - Inedită.
7. *Figurină antropomorfă fragmentară* (pl. III/3).
- MC, nr. inv. A 8994.
  - Pastă semifină, culoare cafenie; baza rotundă, formă cilindrică, bazin îngust; ornamente incizate dispuse în „V” pe spate; h=6,8 cm.
  - Inedită.
8. *Figurină antropomorfă fragmentară* (pl. II/8).
- MC, nr. inv. 214.
  - Pastă semifină, culoare cărămizie; formă prismatică, bazin rotunjit, brațele — prelungiri laterale, sîni mici, sferici; h=7,5 cm.
  - Bibliografie: Gh. Lazarovici, *Neolit Ban*, pl. XX/K10.
9. *Figurină antropomorfă fragmentară* (pl. III/6).
- MC, nr. inv. 4433.
  - Pastă uzuală, slipul desprins; formă cilindrică, soclu oval și concav; urmă slabă de incizie; h=5,5 cm.
  - Inedită.
10. *Figurină antropomorfă fragmentară* (pl. III/5).
- MC, nr. inv. A 983.
  - Pastă semifină, culoare brun-roșcată; sîni conici, braț cu perforație; h=5 cm.
  - Bibliografie: Gh. Lazarovici, *Neolit Ban*, pl. XX/17.
11. *Figurină antropomorfă fragmentară* (pl. III/10).
- MC, nr. inv. 1221.
  - Pastă semifină, culoare gălbuie; sîni conici, incizii fine la terminația brațului; h=2,5 cm.
  - Bibliografie: Gh. Lazarovici, *Neolit Ban*, pl. XX/K4.
12. *Figurină antropomorfă fragmentară* (pl. II/6).
- MC, nr. inv. A 976.
  - Pastă semifină, culoare cafenie; formă cilindrică, bazin despărțit de o linie mică incizată; h=4 cm.
- c) Bibliografie: Gh. Lazarovici, *Neolit Ban*, pl. XX/I13.
13. *Figurină antropomorfă fragmentară* (pl. II/4).
- MC, nr. inv. A 1427.
  - Pastă uzuală, ardere inegală, culoare cărămizie; sîni mici, sferici; h=2,8 cm.
  - Bibliografie: Gh. Lazarovici, *Neolit Ban*, pl. XX/I15.
14. *Figurină antropomorfă fragmentară* (pl. II/2).
- MC, nr. inv. 215.
  - Pastă uzuală, culoare cărămizie; formă prismatică, sîni semiplați, incizii dispuse neglijent pe față și spate; h=6 cm.
  - Bibliografie: Gh. Lazarovici, *Neolit Ban*, pl. XX/K8.
15. *Figurină antropomorfă fragmentară* (pl. III/7).
- MC, nr. inv. 218.
  - Pastă semifină, culoare cenușie; formă cilindrică; h=4,5 cm.
  - Bibliografie: Gh. Lazarovici, *Neolit Ban*, pl. XX/K5.
16. *Figurină antropomorfă fragmentară* (pl. III/8).
- MC, nr. inv. 525, S₂₅, 0,50 m.
  - Pastă semifină, culoare brun-cenușie; formă cilindrică, brațele mici prelungiri laterale; h=4,5 cm.
  - Inedită.
17. *Cap de figurină antropomorfă* (pl. I/1).
- MC.
  - Pastă semifină, culoare brun-roșcată; fața triunghiulară, frunte orizontală, ochi incizați, nas rotund; h=3 cm.
  - Inedit.
18. *Cap de figurină antropomorfă* (pl. I/3).
- MC, nr. inv. 5329.
  - Pastă semifină, culoare gălbuie, ardere inegală; fața triunghiulară neregulată, ochi incizați; linii incizate dispuse în „V” pe piept și pe ceafa arcuită; h=4 cm.
  - Bibliografie: Gh. Lazarovici, *Neolit Ban*, pl. XX/16.

19. *Cap de figurină antropomorfă* (pl. III/4).
 a) MC.
 b. Pastă semifină; față triunghiulară; ochii incizați adînc, nas prelung; h=5 cm.
 c) Bibliografie: S. Dumitrașcu, în *Lucrări științifice*, fig. III/2a.
20. *Cap de figurină antropomorfă* (pl. II/7.)
 a) MC, nr. inv. A 1432.
 b) Pastă semifină, culoare brună; fața triunghiulară, frunte dreaptă, ochii incizați, nas conic; h=4,5 cm.
 c) Inedit.
21. *Figurină antropomorfă fragmentară* (pl III/9).
 a) MC.
 b) Pastă fină; formă priatică; față triunghiulară, nas conic, ochii incizați, linii incizate dispuse pe toate suprafața corpului; h=4,8 cm.
 c) Bibliografie: Gh. Lazarovici, *Neolitic-Ban*, pl. XX/15.

DANA BĂLĂNESCU

LA PLASTIQUE ANTHROPOMORPHE DE L'ETABLISSEMENT
 NÉOLITHIQUE CARANSEBES — BALTA SĂRATĂ

(Résumé)

Dans cet ouvrage, on présente la plastique anthropomorphe de l'établissement de la Balta Sărată — *Cimpul lui Poșta*, appartenant à la culture Vinča, les phases A₃—B₁/B₂¹⁻⁴.

Les figurines sont encadrées dans deux catégories:

I. figurines avec le corp cylindrique, avec deux variantes du point de vue de la masque (pl. I/1, III/1).

*II. figurines avec le corp plat (prismatique) (pl. III/2, 6, 9; I/2).

La plastique de Balta Sărată apporte quelques éléments importants concernant la fonctionnalité des figurines néolithiques, l'auteur soutenant que celles cylindriques étaient portées comme amulettes (pendentifs).

Au fin de l'ouvrage, on présente le catalogue des figurines découvertes à Balta Sărată.